

RED BARNET OG ROE-BØRNESTUERNE FOR ROEARBEJDERES BØRN PÅ LOLLAND OG FALSTER I 1950-1963 – NÅR CIVILSAMFUNDETS ORGANISATIONER DRAGER OMSORG

AF JOHN BERTELSEN, LARS BANG JENSEN OG KAREN E. ANDREASEN

Frem til 1960'erne var sæsonarbejde i forbindelse med lugning og optagning af roer i visse egne af Danmark en meget udbredt beskæftigelse, som også mange på Lolland og Falster ernærede sig ved. Langt op i 1900-tallet havde forældre, der i sæsonerne var beskæftiget ved dette meget hårde arbejde fra morgen til aften, ikke nogen pasningsmuligheder for deres børn. Omsorgen for børn, der som disse var i udsatte positioner, hørte under den form for aktiviteter, som den humanitære organisation Red Barnet anså det som sin opgave at tage sig af. Da organisationen i 1950 fik en lokalafdeling i Maribo, tog denne således initiativ til at iværksætte et tilbud, de såkaldte 'roe-børnestuer'.

OMSORG FOR BØRN, BØRNEPASNINGSTILBUD OG VELFÆRDSSTATSUDVIKLING I FØRSTE DEL AF 1900-TALLET

Omsorgen for børn har historisk set været varetaget af mange forskellige typer af aktører inden for staten, markedet og civilsamfundet.¹ Civilsamfundets manglede initiativer er i udgangspunktet styret af f.eks. borgere og frivillige hjælpeorganisationer, og har også historisk spillet en vigtig rolle i velfærdssamfundet.²

---

1 F.eks. Boje 2019; Petersen et al. 2010: 418.

2 Boje 2019: 13; Petersen et. al. 2010: 293, 418.

De opgaver, civilsamfundet varetager, spiller ofte en rolle for både staten og markedet.³ Artiklens analyse viser nogle af de interessermodsatninger, der vil kunne komme til udtryk mellem de tre parter. Den viser samtidig, hvordan statens interesser vil kunne sætte sig stærkt igennem, også hvad angår styringen af aktiviteter sat i værk af civilsamfundets aktører, der vil påvirkes af f.eks. statens politikker og krav, hvad enten de retter sig mod hygiejne og sundhed eller andre forhold.⁴ Red Barnets roe-børnestuer for roearbejderes børn på Lolland og Falster i årene 1950-1963 er et eksempel herpå.

Den moderne velfærdsstat, som vi kender den i de nordiske lande, er bygget op i en form, hvori mange omsorgsopgaver anses for anliggender, hvis løsninger varetages og iværksættes af det offentlige.⁵ Mange omsorgsopgaver blandt andet inden for børneforsorgen var længe ikke omfattet af de offentlige tilbud, der udviklede sig gradvist. Roe-børnestuerne kan ses som et eksempel på dette og på private aktører i børneforsorgens historie. Behovet for pasning af børn uden for hjemmet var gennem 1900-tallet voksende i det ændrede arbejdsmarked, og tilsvarende var også omfanget af initiativer rettet mod dette behov.⁶ Frem til begyndelsen af 1960'erne, hvor ny lovgivning blev vedtaget i forlængelse af "Betænkning fra Børne- og Ungdomsforsorgens Pædagogiske Nævn om børnehaveproblemer",⁷ var statens tilbud stadig begrænsede, og et udpræget by-fænomen.⁸ Ved fremsættelsen af nævnte lov i Folketinget i 1963 sagde daværende socialminister Kaj Bundvad (S) netop om institutioner for pasning af børn: "Udbygningen af daginstitutionerne har hidtil i meget høj grad hvilet på private kredsers initiativ."⁹

Statens tilbud var altså stadig begrænsede, og behov, der ikke var omfattet heraf, kunne høre under de aktiviteter, som civilsamfundets aktører som f.eks. Red Barnet så det som sit formål at tage sig af, evt. i samarbejde med stat og erhvervsliv. Denne ramme danner baggrund for det initiativ, der behandles i artiklen.

Aktører i omsorgsaktiviteter

I samfundsteoretiske analyser skelnes til tider mellem stat, marked og civilsamfund og hermed forbundne aktører, hvis forskellige interesser og agendaer vil spille en rolle f.eks. i forbindelse med styringen af aktiviteter iværksat af eksempelvis frivillige hjælpeorganisationer.¹⁰ De relationer og processer, der i den for-

3 Boje 2019.

4 Boje 2008: 596.

5 Esping-Andersen 1990; Petersen 2004.

6 Bayer & Kristensen 2015: 212.

7 Børne- og Ungdomsforsorgens Pædagogiske Nævn 1963.

8 Kristensen & Bayer 2015: 214.

9 Bundvad 1963: 1894-95.

10 F.eks. Foucault 2008: 2; Habermas 1996.

bindelse er tale om, er dog komplekse og langt fra entydige, hvilket artiklens eksempel belyser.¹¹

Foreningerne har gennem tiden været en organiseringsform, hvorigennem civilsamfundet har søgt at gøre sig gældende og opnå indflydelse.¹² Dette har eksempelvis udfoldet sig gennem initiativer med humanitære formål, der har kunnet være rettet mod udvikling og forbedring af vilkår for borgerne – uddannelsesmæssigt, sundhedsmæssigt, omsorgsmæssigt eller på andre punkter. Civilsamfundets initiativer bliver således ofte til som reaktioner på udfordringer, staten ikke kan, vil eller aktuelt har iværksat handlinger for at varetage omsorgen for. De går i flere tilfælde også forud for en statslig institutionalisering, og som sociologer, der beskæftiger sig med relationen mellem staten og frivillige hjælpeorganisationer, fremhæver, er civilsamfundets initiativer blandt andet under indflydelse af og underlagt politiske rationaliteter, der påvirker deres styring.¹³

I artiklen belyser vi roe-børnestuernes etablering og praksis, herunder ideerne og aktørerne bag, og diskuterer dette. Man kunne tro, at et initiativ som dette ville blive mødt med stor velvilje, men det blev også mødt af modstand, der kan ses i lyset af de forskellige aktørers interesser, dagsordener og syn på f.eks. børn og økonomi. I artiklen retter vi på den baggrund fokus mod aktørerne, disses agendaer og interesser og de politiske betingelser, aktiviteterne var indlejret i, gennem belysningen af følgende spørgsmål: 1) Hvilke aktører spillede en rolle i forbindelse med etableringen af roe-børnestuene? 2) Hvilke interesser og agendaer repræsenterede disse? Og det hermed forbundne problem: 3) Hvilken rolle spillede dette i forbindelse med Red Barnets roe-børnestuere?

Vi indleder artiklen med en redegørelse for tidligere behandling af emnet, efterfulgt af en udfoldet beskrivelse af initiativets baggrund. Herefter fokuseres på overfor nævnte spørgsmål, først primære aktører, dernæst interesser og agendaer og afslutningsvist dettes rolle.

EMNETS BEHANDLING I FORSKNING OG FORMIDLING

Roe-børnestuene, der blev oprettet i midten af 1900-tallet for roearbejdernes børn (også kaldet nød-børnehaver og roebørnehaver¹⁴), er behandlet i et begrænset antal publikationer og mest udførligt af forfatterne John Bertelsen, Ellen Han-

---

11 Boje 2008; Villadsen 2010: 8; Til spørgsmålet om denne kompleksitet knytter sig en omfattende diskussion, som vi ikke udfolder her.

12 Boje 2008.

13 Boje 2008; Boje 2019.

14 I teksten læner vi os generelt op ad det udtryk og den stavemåde, Red Barnet anvender i de fleste af deres rapporter.

sen og Else Folman.¹⁵ Baseret på omfattende empirisk materiale behandler John Bertelsen emnet i bogen *Nød-børnehaverne: Roebørnестuernerne på Lolland og Falster – om Red Barnets nødinstitutioner for landarbejderbørnene 1950-1964* (2001), samt i artiklen “Roe-børnестuernerne”. Ellen Hansen, der var leder af børnестuernerne fra 1954, har bidraget med artiklen “Roebørnестuernerne på Lolland-Falster 1950-1963” samt beskrivelser i Red Barnets beretninger om roe-børnестuernerne. Else Folman har publiceret artiklen “Pædagogisk arbejde i roe-børnестuernerne”. Temaet indgår også som dele af publikationer, der behandler roedyrkingen på Lolland og Falster historisk. Heraf kan særligt nævnes “Roearbejdere. Lollandske landarbejdere fortæller” af Carl Erik Andresen (1980), der rummer en række personlige erindringsbeskrivelser fra mænd og kvinder, der var beskæftiget ved roearbejde på Lolland.¹⁶ Desuden er der beskrivelser i rapporter fra Red Barnet om organisationens aktiviteter. Red Barnets roe-børnестuer er således behandlet i et begrænset antal publikationer, der dog samlet set i nogen grad giver et billede af dem, idet dog kun Bertelsens bidrag inddrager et analytisk perspektiv.

Den nævnte litteratur rummer også empirisk dokumentation og bidrager i kraft af dette også i nærværende artikels beskrivelser og analyse. Bertelsens analytiske bidrag fra tidligere publikationer indgår også i forbindelse hermed og udfoldes yderligere. Desuden inddrages forskellige former for arkivmateriale, der omfatter indlæg i aviser, rapporter fra Red Barnet, dokumenter fra “Udvalget for roebørnehaver på Lolland” samt interview. De nævnte empiriske materialer, der fremgår af referencelisten, anvendes til at belyse bl.a., hvilke aktører der var involveret i forbindelse med roe-børnестuernerne og disse aktørers aktiviteter og rolle.

Gennem teoretisk funderet analyse af børnестuernes udvikling i lyset af teori om velfærdsstat og civilsamfunds (f.eks. frivillige hjælpeorganisationer) rolle bidrager analysen med ny viden om emnet.

BAGGRUNDEN – BØRNELIV OG ROEARBEJDE PÅ LOLLAND-FALSTER I 1900-TALLETS FØRSTE DEL

Dyrkning af sukkerroer har gennem århundreder været indtægtskilde for mange, der ernærede sig ved landbrug i Danmark.¹⁷ I 1912 var fire, ud af de i alt ni sukkerfabrikker i Danmark, beliggende på Lolland, hvor sukkerproduktionen baseret på sukkerroerne således indtog en vigtig rolle i det lokale erhvervsliv og arbejdsmarked. Lugning og optagning af roerne foregik indtil omkring 1960’erne manuelt, og til dette var der behov for sæsonarbejdere, men det kunne være vanskeligt

¹⁵ Bertelsen 2001 og 2012; Hansen 1963, 1973; Folman 1954.

¹⁶ Andresen 1980.

¹⁷ Andresen 1980: 10; Boyhus 1973; Reimers, 2021: 1.

at finde tilstrækkelig hjælp. Det var hårdt arbejde fra morgen til aften, lavt betalt og foregik under dårlige vilkår.¹⁸ Mange af sæsonarbejderne, hvoraf en stor andel var kvinder, havde børn, og i lokalsamfundet blev man snart opmærksomme på de problemer, der var forbundet med, at disse børn skulle tilbringe hele dagen i marken uden omsorg, mens mødrene arbejdede. Der var behov for en mulighed for pasning.¹⁹

Dette problem havde man allerede i 1800-tallet kendt til, hvor kirken trådte til som aktør i forhold til at varetage dette behov.²⁰ Længere fremme i 1900-tallet var der stadig udfordringer. På Lolland-Falster opstod således på lokalsamfundets initiativ og i samarbejde med en af de humanitære organisationer, der var opstået i årene efter Anden Verdenskrig – Red Barnet – samt lokale landboforeninger, et pasningstilbud rettet netop mod disse børn. Det skete, da den internationale organisation Red Barnet i 1945 fik en dansk afdeling, der hurtigt oprettede lokalkomiteer rundt om i landet, herunder også i Maribo. I denne sad i 1950 blandt andet tre borgere med tilknytning til lokalmiljøet, der tog initiativet til oprettelsen af de første nød-børnehaver (roe-børnestuer) og stod i spidsen herfor. Vi redegør for de nævnte borgere længere fremme.

Det første år, dvs. 1950, blev oprettet 7 børnestuer, hvor mere end 200 børn blev passet, mens deres mødre arbejdede i roerne.²¹ Projektet blev udvidet i 1951 til 50 børnestuer med plads til ca. 1000 børn. I tabellen fremgår det antal børnestuer og børn, alle i alderen 2-7 år, Red Barnet angav i deres rapport for årene 1952-1963, dvs. frem til afslutningen af projektet (Fig. 1).²²

Børnestuerne var åbne forår og efterår i perioderne for sæsonarbejdet; almindelig åbningstid var fra kl. 7 eller 8 og frem til kl. 17.²³ Antallet af åbningdage varierede alt efter det lokale behov, men lå, med enkelte undtagelser, i området mellem 23 og 54 ifølge Red Barnets opgørelser fra de enkelte børnestuer i årene 1953-1960.²⁴ Der var et stort fald i antallet af børnestuer fra 1960 og frem til lukningen 1963 og også færre åbnedage i disse (Figur 1).²⁵

I Red Barnets rapport fra 1953 ses, at der det pågældende år var beskæftiget 112 kvinder i børnestuerne.²⁶ Disse var overvejende uuddannede. Ellen Hansen, der, som nævnt tidligere, var leder af børnestuerne fra 1954, fortæller herom:

---

18 Hansen 1973.

19 Hansen 1973.

20 Kolbye 1950.

21 Red Barnet 1963: 4; Strand 2005: 64.

22 Red Barnet 1963: 4.

23 Hansen 1973: 149; Hansen 1973: 142.

24 Red Barnet 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960 (uden sidetal).

25 Red Barnet 1961: 1962.

26 Red Barnet 1953: 1.

	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
<i>Antal stuer/År</i>												
Forår	4	7	7	7	11	11	14	12	10	9	7	8
Efterår	42	44	40	41	38	38	34	31	28	17	11	7
<i>Antal børn</i>												
Forår	66	105	114	123	180	172	244	225	146	142	122	148
Efterår	835	851	737	751	605	653	641	458	467	256	165	106

Figur 1. Antal børnestuer og børn 1952-1963.

“Fra starten blev det daglige arbejde i roebørnestuerne baseret på den lokale, uuddannede arbejdskraft. Det vil i praksis sige, at man søgte at finde egnede kvinder, gerne husmødre, som for timebetaling ville påtage sig arbejde som leder eller medhjælper i en børnestue.”²⁷ Der blev hurtigt oprettet kurser for de ansatte i regi af Red Barnet i form af todages kurser udbudt to gange om året, hvori deltagelse dog var frivillig.²⁸ Vi belyser disse kursers indhold længere fremme i artiklen. Desuden blev der også ansat faguddannet personale i form af en sundhedsplejerske og en børnehavelærerinde, der “tog sig af tilrettelæggende, vejledende og tilsynsførende opgaver i forbindelse med børnestuerne”.²⁹

Projektet blev hurtigt ret dyrt for Red Barnet og Maribo lokalkomite, og derfor overtog de kommunale myndigheder en stor del af udgifterne til opgaven, der dog stadig var i Red Barnets regi og forblev dette frem til 1963, hvor det blev afsluttet.³⁰

De centrale aktører og økonomiske bidragydere

Hvad der udadtil kan forekomme som en aktivitet initieret og drevet relativt uafhængigt af staten, viser sig bag linjerne at være påvirket af netop staten og dens politikker, i dette tilfælde det, der kan betegnes som velfærdsstatens biopolitik – det vil sige den politik, der organiserer statens population og sundhed³¹ – samt desuden også af aktører, der repræsenterede det private arbejdsmarked på Lolland og Falster, og hvis økonomiske bidrag spillede en stor rolle i at muliggøre aktiviteterne.

27 Hansen 1973: 148.

28 Hansen 1973: 148; Red Barnet 1953: 1.

29 Hansen 1973: 148-149; Red Barnet 1953: 7; Folman 1953: 7.

30 Strand 2005: 64.

31 Foucault 2008.

Til således at få indblik i, hvem der havde interesser i børnestuerne på en måde, der ansporede til at bidrage såvel økonomisk som i nogle henseender også praktisk (jf. artiklens spørgsmål 1), anvender vi den årlige rapport udarbejdet af lokal-komiteen i 1953: "Beretning for børnestuerne i Maribo Amt 1953" samt vejledninger udarbejdet af lokalkomiteen.

I afsnittet om børnestuernes økonomi i nævnte rapport fremgår under punktet "Indtægter" følgende som de økonomiske bidragydere (Figur 2).³²

Roedyrkernes tilskud	34.553,34	Red Barnet har til arbejdet modtaget
Forældrenes tilskud	16.417,90	– Kr. 500,- fra Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F.
Kommunernes tilskud	41.058,92	– Kr. 500,- fra Nykøbing F.s Sparekasse, Nykøbing F.
Andre lokale tilskud	3.141,00	– Kr. 300,- fra Nykøbing F.s Børnehjælpsdag
Red Barnets tilskud	38.793,41	– Landsnævnet for Børneforsorg – 12.000,00
Samlede indtægter	133.964,57	– Statsradiofoniens Ønskekoncert – 3.000,00
		– De Danske Sukkerfabrikker – 5.000,00
		– Red Barnets Lokalkomite i Maribo 850,00

Figur 2. Indtægter 1953 for børnestuerne i Maribo Amt.

Som oversigten viser, havde såvel staten og kommuner, som markedet og civilsamfundet interesser i børnestuerne i et omfang, der tilskyndede dem til at bidrage økonomisk og herved blev repræsenteret som økonomiske bidragydere.

- Staten og kommuner (Kommunernes tilskud og tilskud fra Landsnævnet for Børneforsorg)
- Markedet (Roedyrkernes, De Danske Sukkerfabrikkers og pengeinstitutternes tilskud)
- Civilsamfundet (Tilskud fra Red Barnet og forældrene, samt humanitære organisationer og aktiviteter, Statsradiofoniens Ønskekoncert, Red Barnets Lokalkomite i Maribo).

Der blev oprettet et selvstændigt udvalg, "Udvalget for roebørnehaver på Lolland", hvis sammensætning lå i forlængelse af netop disse primære interesser og aktører. Det omfattede i 1952 repræsentanter fra flere sogneråd (flere formænd og et ordinært medlem), amtsrådet (en), arbejderorganisationer og fagbevægelse (tre),

³² Folman 1953: 6.

roedyrkerforeningerne (to) og Red Barnets lokalkomite i Maribo (to).³³ Ved folketingsvalget 5. september 1950 var der i Maribo Amt stort socialdemokratisk flertal, partiet opnåede flertal i alle valgkredse.³⁴ Socialdemokrater, hvis politiske interesser støttede statens velfærdspolitikker, var således stærkt repræsenteret i amtet.

Udvalget skiftede medlemmer gennem årene, i rapporten fra 1963, som er den sidste rapport, fremgår således følgende repræsentanter for udvalget: "sognepræst Fritz Lerche, formand, hofjægermesterinde Jenny Bruun de Neergaard, fru Gerda Kjærboel, fru Kirsten Poulsen".³⁵

I det følgende vil vi se nærmere på de primære aktører, der var involverede, de interesser de repræsenterede (jf. artiklens spørgsmål 2), og hvis bidrag initiativet var afhængigt af. Vi fokuserer indledningsvist på organisationen Red Barnet. Herunder hvilke ideer om børn og omsorgen for børn, denne repræsenterede, samt hvordan de lokale aktører i Red Barnets lokalkomite, også kunne ses som repræsentanter for lignende (velfærds)statslige ideer om omsorgen for børn.

RED BARNETS LOKALKOMITE PÅ LOLLAND-FALSTER

Red Barnet og organisationens børnesyn

"Save The Childrens Fund", blev grundlagt i England 1919 i tiden omkring Første Verdenskrig med det formål at bringe hjælp til mennesker, der var ofre for krig eller på anden måde nødlidende. Organisationen fik hurtigt afdelinger i mange lande verden over, hvorved også de ideer, den baserede sig på, fik indflydelse i de sammenhænge, de blev repræsenteret.

Red Barnets danske afdeling blev oprettet 14. marts 1945, i perioden hvor Anden Verdenskrig var ved at gå mod sin afslutning. Red Barnet organiserede sit arbejde med udgangspunkt i oprettelsen af lokalkomiteer, hvoraf der blev oprettet mange landet over efter 1945. Organisationen skrev om deres aktiviteter, at disse skulle omhandle initiativer og opgaver, der ikke kunne løses inden for den offentlige børneforsorg, dvs.

"(...) at det ikke omhandler arbejdsopgaver, der allerede er løst eller forsøges løst af andre eksisterende foreninger og institutioner indenfor dansk børneforsorg, og at Red Barnet heller ikke påtager sig opgaver, som det i henhold til lovgivningen påhviler stat og kommune at løse."³⁶

33 Bertelsen 2001: 20.

34 Danmarks Statistik 1951: 49-52.

35 Red Barnet 1963: 2.

36 Red Barnets Årsberetning 1949 citeret i Bertelsen 2001: 14.

Organisationen definerede altså sine aktiviteter som et supplement eller alternativ, der kunne sættes i værk, hvor det offentlige ikke allerede havde taget vare på denne form for opgaver.

Red Barnets aktiviteter og børnesyn baserede sig på og kom til udtryk i "Geneve Deklarationen", der var udviklet på baggrund af "Charter of the Rights of the Child", formuleret af Red Barnets stifter 1922, og som League of Nations tilsluttede sig 26. september 1924. Denne rummede bl.a. følgende formuleringer, der var, og også i dag er, væsentlige som baggrund for organisationens aktiviteter og afspejlede et bestemt syn på barnet og børns udvikling. Det formuleredes således i deklARATIONENS artikel 1, at barnet skal have de vilkår, materielle og åndeligt, der er nødvendige for dets normale udvikling, og i artikel 2, at det sultne barn skal have føde og det syge barn have pleje.³⁷

Prinsipper som disse var udtryk for et børnesyn, der på den tid var ved at vinde fodfæste også i Danmark og ikke mindst gjorde sig gældende i visse kredse inden for pædagogikken.³⁸ Det var et børnesyn, der således indebar at tilskrive barnet selvstændige rettigheder. Ideer, der dog ikke var lige stor tilslutning til i alle dele af samfundet, og som også mødte modstand blandt nogle. Dette vil også kunne ses i artiklens eksempel.

Red Barnets lokalkomite i Maribo

I Maribo blev der oprettet en lokalkomite under Red Barnet. Denne og aktørerne heri var centrale i forhold til oprettelsen og driften af roe-børnестuerne på Lolland og Falster fra 1950 og til deres lukning, og fra Red Barnet kom væsentlige økonomiske bidrag. De tidligere nævnte tre lokale, der stod i spidsen for oprettelsen, var:³⁹

- Anna Brun Madsen, der var gift med en ansat på Maribo Sukkerfabrik, hvor han var forvalter
- Esther Højby, der var gift med rektor på Maribo Gymnasium, socialdemokraten Sigurd Højby
- Erling Lundsteen, der var overlæge på Maribo Sygehus

Desuden skal nævnes pædagog Ellen Hansen, der kom til i 1954 som leder af børnестuerne. Ud over Red Barnets interesser (civilsamfundets) kan disse aktører således siges at have repræsenteret sundhedssystemets og børneomsorgens interesser (staten).

37 League of Nations 1924, Artikel 1 og uddrag fra Artikel 2.

38 Se f.eks. Nørgaard 1977: 35; Sommer 2022; Bryderup 2005: 266.

39 Hansen 1973: 142.

Erling Lundsten, der var overlæge på Maribo Sygehus, spillede en vigtig rolle i Red Barnets på det tidspunkt nystiftede lokalkomite og havde i årene forud været optaget af behovet for omsorg for disse børn og engageret i sagen i forbindelse med indsamling.⁴⁰ Stifter og fra 1954 leder af en af roe-børnестuerne, Ester Møller, fortæller i et interview om, hvordan roearbejdernes børn var meget udsatte, når de var med forældrene i marken, og at sygehuset, hvor netop Erling Lundsteen arbejdede, kunne berette om mange tilfælde af f.eks. både lunge- og ørebetændelse og andre alvorlige lidelser blandt dem. Lundsteen havde gennem sit arbejde altså kendskab til de sundhedsmæssige problemer, de forhold børnene havde, afstedkom.

I lokalkomiteen manglede man dog fysiske rammer for at kunne føre ideen ud i livet. Den lokale præst i Hillested, pastor H. Hegelund, gav tilsagn om at ville lægge lokaler til en børnестue. Ellen Hansen fortæller herom: "Gennem pressen var tanker om oprettelsen af roebørnестuer nået ud til menigmand og havde fundet genklang. Hegelund møder overlægen (Lundsteen) på gaden i Maribo og siger til ham: "Hvad bliver det egentlig til med disse roebørnестuer?" Lægen svarer: "Vi har ingen lokaler at starte i". Præsten svarer da: "I kan få mit studereværelse". Og dette sker faktisk, ja mere end dette, man får næsten hele præstens hus til rådighed for den første start, og en roebørnестue ser dagens lys i Hillested præstegård den 27. september 1950.⁴¹

Man kunne derfor annoncere det nye tilbud, og i september 1950 åbnede den første roe-børnестue. Red Barnets landsformand, bispinde C. Fuglsang Damgaard, indviede den. Der var journalister til stede samt greve og frue på godset Lungholm, der var et af godserne i området med stor sukkerroeproduktion. *Lolland-Falsters Folketidende* havde samme dag under overskriften "Første Nød-Børnehave aabnet i Hillested i Dag" en artikel om åbningen, hvor det blev beskrevet at børnene selv medbragte deres madpakker, og i børnестuen blev børnene "trakteret med varm mælk og cacao, og er hele tiden under kyndigt opsyn. Sygdomsfrygt er ubegrundet, idet lægetilsyn vil blive foretaget af Overlæge Lundsteen".⁴²

Yderligere seks kommuner på Lolland-Falster ønskede, da de hørte om muligheden, at oprette sådanne børnестuer samme efterår, hvor i alt syv stuer således blev åbnet.⁴³

Tidligere nævnte Ester Møller fortæller om processen, da også hun tog initiativ til oprettelse af en roe-børnестue, at hun havde: "sådan en lille smule forhold til

40 Bertelsen 2001: 10.

41 Hansen 1973: 142.

42 Lolland-Falsters Folketidende 27. september 1950: 3.

43 Hansen 1973: 144.

Foto fra Børnestuen i Majbølle ca. 1956. Børnene fik kakao og også f.eks. havregrød i løbet af dagen i børnestuerne. Tove Hansen, tidligere leder af børnestuen i Radsted fortæller: "Vi havde op til 24 børn. De yngste på blot 10 mdr. og så ellers op til 7 år. Vi måtte jo ikke modtage syge børn, men jeg kan huske, at vi i nogle sæsoner havde op til 8 børn med kighoste. Det var også et problem med vasketøjet. Vi havde jo kun køkkenet at vaske skiftetøjet i. Langt fra alle de små havde skiftetøj med, så vi fik noget fra Red Barnet. Da vi også skulle lave mad i køkkenet, foregik en del af tøjvasken udenfor. Børnene havde madpakke med, men vi kogte havregrød til middag, så vidt jeg husker havde børnene selv gryd med. Vi kunne mod betaling hente mælk på en gård ved siden af. Om eftermiddagen fik børnene så kakao." (Foto: Ca. 1956, Privatarkiv, John Bertelsen).

godsejer L.T. Jørgensen på Søllestedgård, og så var jeg nede og snakke med ham, og så sagde han, at staldene skulle blive gjort i stand ... (til nødbørnehaven)."⁴⁴

Godsejer Jørgensen på Søllestedgaard, der nævnes i citatet, havde, som mange andre landbrugere på Lolland og Falster dengang, en vigtig sukkerroeproduktion. Jørgensens slægt havde tæt tilknytning til bl.a. den store sukkerfabrik "A/S Lolland" og havde gennem politisk indflydelse også kæmpet for sukkerroeproduktionen.

44 Andresen 1980: 9.

Foto fra børnestuen i Taars, ca. 1954. Ud over bospising var der også aktiviteter for børnene. Tidligere leder af børnestuen i Radsted, Tove Hansen, fortæller i et interview fra 1991 om aktiviteterne med børnene: "Vi åbnede kl. 7 og lukkede kl. 17. Vi havde papir og farver til børnene – og også modellervoks, husker jeg. Men ellers var der ikke så meget legetøj. Når kastanierne blæste ned henne i Kastaniealleen tog jeg børnene med – og så samlede vi kastanier, som vi solgte nede på Krenkerup. På den måde fik vi lidt ekstra penge, som vi købte legetøj for. Det var især godt trælegetøj. Når vejret tillod det foregik meget af dagen udenfor, hvor vi også havde indrettet en lille sandkasse (...). Så vidt jeg husker fik vi i de første år 102 kr. for de 60 timer som børnestuen havde åbent. Du må huske, at der også skulle gøres rent efter kl. 17. Hvert år var vi på et lille kursus, hvor vi bl.a. lærte at beskæftige børnene." (Foto: Ca. 1954. Privatarkiv, John Bertelsen).

nens vilkår.⁴⁵ Jørgensen var således en central repræsentant for netop sukkerroeproducenterne, som jo dels var stærkt afhængige af sæsonarbejderne, dels også måtte kunne anses for, lokalt at have et vist ansvar for disses vilkår under arbejdet og ansættelsen, hvilket også netop fagforeningerne slog til lyd for.⁴⁶

45 Hansen 1973.

46 Bertelsen 2001: 20.

SUNDHEDEN, PÆDAGOGIKKEN OG MYNDIGHEDERNES TILSYN

Lokalkomiteen udarbejdede retningslinjer for roe-børnестuerne og deres aktiviteter, disse blev godkendt af statens myndigheder i form af Overinspektionen for Børneforsorgen, og Sundhedsstyrelsen havde dem desuden også til gennemsyn.⁴⁷ Tilsynet rettede sig mod såvel det sundhedsmæssige som mod det pædagogiske og tilbød vejledning indenfor samme områder.⁴⁸

Et forslag til strukturen på en hverdag, beskrevet i retningslinjerne, så f.eks. således ud:⁴⁹

“Kl. 07.30 Børnene kommer

08.00 Morgenmad.

De små, der må mades, spiser først.

Det giver mere ro under måltidet for de større børn. De små trænger også til hvile efter dette måltid

12.30 Frokost.

Børnene skal vaskes inden måltiderne. Derefter middagshvil.

15.00 Eftermiddagskacao

17.00 Børnестuen lukker.

Børnene afleveres rene og i god orden.

Børnene skal ud i det fri, når det er muligt.”

De pædagogiske ideer fremgår her kun i mindre grad. At spørgsmålet om netop hygiejne og sundhed blev tillagt stor betydning, afspejler sig flere steder i retningslinjerne for børnестuerne, f.eks. i formuleringer, der fastslog, at: “Personalet skal være undersøgt på tuberkulosestationerne, og børnene skal have været til “profylaktisk undersøgelse” hos familiens læge, der skal foretage difterivaccination og tuberkulinprøve”.⁵⁰

I retningslinjerne for personalet angives bl.a., at “Personalet skal [...] iagttage omhyggelig personlig hygiejne. Plejerskerne bør undgå omgang med smittefarlige personer”.⁵¹ I et dokument fra “udvalget for roebørnehaver på Lolland” (1952) – “Almindelige retningslinjer for børnестuerne paa Lolland 1952” – fremgår desuden krav om kontrol af brøndvand, om vaskehus, køkkenfaciliteter mv. Mange

47 Bertelsen 2001: 20.

48 Red Barnet 1951.

49 Red Barnet 1951: 1.

50 Red Barnet 1951: 1.

51 Red Barnet 1951: 2.

Foto fra børnestuen i Saksøbing pigespejderhus ca. 1953. Børnestuerne blev indrettet i lokaler, der i de forskellige kommuner kunne stilles til rådighed, og de adskilte sig meget fra hinanden, hvad angik adgangen til faciliteter. Om f.eks. lokalerne i børnestuen i Radsted fortæller tidligere leder Tove Hansen i et interview 1991: "Børnestuen havde alle årene til huse i kommunehuset i Smedestræde bag kirken. Der var 4-5 små lejligheder i huset, der er i 1½ plan. En af lejlighederne blev stillet til rådighed for Børnestuen. Den bestod af to små stuer og et køkken samt et par mindre rum på 1. sal. I flere af de første sæsoner var der kun petroleumslamper i stuerne. Opvarmningen var med kakkelovn og madlavningen foregik på ild-komfur i det lille køkken. Der var vand i husets køkken fra egen brønd. Mig bekendt havde børnestuen ikke problemer med vandets kvalitet. Udover hanen i køkkenet var der postevand ved brønden og der var lokum i gården." (Foto: 1953. Privatarkiv, John Bertelsen).

steder var der endnu ikke mere moderne toiletfaciliteter, og der står herom: "Hvor der ikke findes vandkloset, må tørklosetterne holdes omhyggeligt rene."⁵²

52 Udvalget for roebørnehaver på Lolland 1952: 2.

At også det pædagogiske blev vægtet, samt de ideer, dette baserede sig på, fremgår dog i andre sammenhænge. Red Barnet oprettede f.eks. kurser for det personale, der stod for børnepasningen.⁵³ Desuden blev der ansat en pædagogisk vejleder, der fungerede som konsulent for børnestuerne. Den faglige del af et kursusprogram for et sådant todages kursus i 1960 beskrives eksempelvis således: "Kursus kommer til at omfatte foredrag af børneoverlæge Jørgen Kringelbach, kursusleder, fru Åse Hauch og Ellen Hansen, samt undervisning i beskæftigelse af småbørn v/børnehavelærerinde Iris Matzen og Ellen Hansen."⁵⁴ Dette var suppleret med: "ekskursion for det samlede personale" til udvalgte roe-børnestuer, og der "vises en film om et pædagogisk emne", beskrives det.⁵⁵ Desuden indgik også obligatorisk undersøgelse af kursusdeltagerne på lungeklinikken i programmet.⁵⁶ På senere kurser fremgår også denne type emner, dvs. en sammensætning af sundhedsfaglige oplæg, pædagogiske, socialpsykologiske og praktisk-pædagogiske. Sundhed og hygiejne har altså spillet en væsentlig rolle, hvilket afspejlede sig såvel i retningslinjerne som i kursusaktiviteter.

KONFLIKTER OG DIVERGERENDE INTERESSER

Ikke alle i lokalsamfundet så imidlertid lige positivt på alle elementer i initiativet med nød-børnehaverne. Forskellige positioner og modstridende interesser, repræsenterende hhv. civilsamfund, marked og stat, kom således til udtryk i samarbejdet, både hvad angik økonomiske spørgsmål og det pædagogiske idégrundlag. Ellen Hansen beskriver, hvordan vigtige interesser blev involverede i lokalt samarbejde om børnestuerne i form af udvalg, som det tidligere nævnte, og at den økonomiske side af sagen af flere blev påpeget som væsentlig. Hun fortæller: "På Falster blev også sukkerfabrikken repræsenteret i udvalget. At Falsters-udvalget fik en stærkere tilknytning til sukkerfabrikken skulle ved et senere tilfælde vise sig at være heldigt. Her tænkes på det røre, som pastor Mølgård i Karleby rejste om Falsters roebørnestuer, og hvor han angreb Red Barnet bl.a. for at gøre driften for dyr".⁵⁷ Hun beskriver i den forbindelse, hvordan forskellige positioner afspejlede sig mellem parterne:

"Man ansatte f.eks. en tilsynsførende konsulent ved stuerne, sådan som myndighederne krævede det, men som pastor Mølgård fandt, var overflødig. [...] kun dette, at sukkerfabrikkens ledelse sagde, at

53 Hansen 1973: 148; Red Barnet 1953: 1.

54 Hansen 1960.

55 Hansen 1960.

56 Hansen 1960.

57 Hansen 1973: 145.

de kun ville medvirke med økonomisk støtte, såfremt kommunerne gik med til at samarbejde med Red Barnet, gjorde, at Falsters stuer ikke skilte sig ud i små helt kommunale anliggender, der sikkert ikke ville have haft lang levetid.”⁵⁸

Også andre kritiske røster kom til udtryk f.eks. fra nogle af de lokale gårdmænd. Ellen Hansen fortæller blandt andet, at nogle af disse betragtede børnestuerne som lidt luksuriøse i sammenligning med de vilkår, børnene kendte i deres egne hjem, herunder f.eks. i form af tilbuddet om varm kakao, og visse steder også adgang til lidt mere moderne toiletfaciliteter.⁵⁹ Dette fremgår bl.a. i en artikel i *Lolland-Falsters Stifts-Tidende* 1955, hvor en repræsentant for Sukkerroedyrkerne, en proprietær fra en gård i området, citeres for at udtale følgende om børnestuerne: “Vi ser paa dem med stor Velvilje [...]. Naar blot de holdes indenfor rimelige Grænser. Vi vil gerne vedvarende støtte dem. Men derfor skal der alligevel passes paa Udgifterne” [...]. Han fortsætter med kommentarer, der angår forholdene for børnene, og fortsætter: “Det hændte skam engang, at en af Ungerne ikke vilde gaa paa Toilettet, da hun kom Hjem fra Roebørnestuerne. Der havde de nemlig Træk og Slip, og det havde de ikke derhjemme”.⁶⁰

Kritiske synspunkter som disse kan ses i lyset af sociale klasser og roller, og beskrives også af Ellen Hansen. At økonomiske hensyn spillede en vigtig rolle for nogle af de lokale roeavlere syn på børnestuerne i en kombination med også andre hensyn, fremgår i en anden artikel i *Lolland-Falsters Folketidende*, hvor forpagteren på en større avlsgård i lokalområdet udtaler:

“Det kan betale sig for os [roedyrkere] at holde aabent, også om Foraaret. [...] Hovedlandevejen til Saxkjøbing løber lige forbi Markerne, saa det er en stor Beroligelse for Mødrene, at de ikke hele Tiden skal holde Øje med Børnene. De naar betydeligt mere paa den Maade, og desuden undgaar vi alle de Skurkestreger, Børnene let kan finde paa, naar de gaar paa Marken hele Dagen.”⁶¹

Sådanne synspunkter repræsenterer brydningspunkter, hvad angår børnesyn og opdragelsesidealer, ligesom de også repræsenterer forskellige interesser (f.eks. økonomiske) og sociale lags opfattelser af, hvad der var væsentligt og for hvem.

58 Hansen 1973: 146.

59 Hansen 1973: 146.

60 Lolland-Falsters Stifts-Tidende 1955: 3

61 Lolland-Falsters Folketidende 1955: 4.

DET VIDERE FORLØB FREM MOD LUKNINGEN AF DE SIDSTE ROE-BØRNESTUER

Red Barnet afsluttede tilbuddet i 1963. I takt med, at industrialiseringen af roearbejdet havde gjort sig gældende, og maskiner overtaget en del af arbejdet, var behovet faldet.⁶² I erkendelse af, at der i området var sparsom adgang til børnepasningsmuligheder, angav Red Barnet dog samtidig, at organisationen ville tage initiativ til i samarbejde med sognerådet at oprette "den første helårsbørnehave, normeret til 20 børn, i Bandholm."⁶³

Man havde i årtierne forud for den nye lovgivning, der blev formuleret på børneområdet 1963-1964, vurderet et fremtidigt behov for børnepasning også i landområderne. I en betænkning fra 1954 fastslog man således et sådant behov, som "hævet over enhver tvivl — ikke mindst gennem det forsøg "Red Barnet" har foranstaltet på Lolland-Falster."⁶⁴ Roe-børnestuerne blev på den måde anvendt i argumentationen.⁶⁵ Man kan således sige, at Red Barnets – civilsamfundets – initiativer har spillet en rolle i den politiske proces, der førte til ny lovgivning på børneområdet, den lovgivning, der fra 1963-1964 placerede børnehaverne under de almene tilbud.

KONKLUSION

Omsorgen for børn i form af dagtilbud blev først med den nævnte lovgivning fra 1960'erne placeret under de almene tilbud og derved gjort gældende for alle børn. Frem til da havde sådanne omsorgsopgaver været varetaget i forskellige former og af forskellige typer aktører.⁶⁶ Her kan nævnes f.eks. de såkaldte 'opsynsskoler', introduceret med skoleloven 1814 oprettet som private institutioner, men skulle godkendes af staten, asyler og forskellige initiativer af privat eller filantropisk karakter, som staten også kun indirekte var involveret i.⁶⁷ Trods lovgivning fra 1919, hvori staten forpligtede sig til at give tilskud til vuggestuer, børnehaver og fritidshjem, forblev børnepasningstilbuddene stadig i mange år et udpræget by-fænomen.⁶⁸ Børn i landområderne, der som roearbejdernes, savnede omsorgsbehov, hørte dermed til den type opgaver, som civilsamfundet og de frivillige nødhjælpsorganisationer, her Red Barnet, så det som sin opgave at etab-

62 Red Barnet 1963.

63 Ibid.: 5.

64 Boligministeriets udvalg vedrørende kollektive anlæg 1954: 141.

65 Boligministeriets udvalg vedrørende kollektive anlæg 1954: 141.

66 Bayer et al. 2015; Petersen m.fl. 2010: 201

67 Børne- og Ungdomsforsorgens Pædagogiske Nævn, 1963: 9ff; Bayer et al. 2015: 190ff, 245ff.

68 Bayer et al. 2015: 243ff.

lere tilbud for. Et tilbud, som ikke kun de børn, der var omfattet af det, havde gavn af, men tillige det lokale arbejdsmarked, der her også bidrog økonomisk.

Roe-børnестuerne er et eksempel på, både hvordan statens politikker kan gøre sig gældende gennem civilsamfundets aktiviteter, og på hvordan initiativer med udspring i civilsamfundet kan gå forud for en statslig institutionalisering af et område, en form for 'parallelhistorie' i børnehavens historie. Eksemplet belyser samtidig, hvordan civilsamfundets aktiviteter er indlejret i et netværk af betydninger, interesser, politiske rationaler og agendaer, hvis rolle vi har behandlet træk af i forhold til den specifikke kontekst (jf. spørgsmål 3).

Med økonomi, sundhed og forståelse af barnet (børnesyn) som omdrejningspunkter kom forskellige interesser til udtryk, der samtidig kan relateres til forskellige agendaer. Red Barnet og organisationens repræsentanter betonedede betydningen af initiativet begrundet i mange forhold, men det krævede også økonomiske midler. Lokalt var roedyrkingen og sukkerproduktionen et vigtigt beskæftigelsesområde. Selvom roedyrkerne såvel som repræsentanter for sukkerfabrikkerne og private erhvervsdrivende havde en interesse i lavest mulige udgifter til børnepasningstilbuddet, kunne initiativet på den anden side bidrage til at sikre arbejdsgiverne den nødvendige arbejdskraft. Det kunne tillige stille disse positivt set fra fagforeningernes perspektiv, samt desuden også i forhold til Red Barnets initiativer, hvortil der var stor opbakning blandt mange i lokalsamfundet. At bidrage økonomisk har for dem givet god mening samlet set.

Interessen angående sundhed kom til udtryk flere steder, herunder i retningslinjerne for nødbørnehaverne og i statens tilsyn, der samtidig afspejlede velfærdsstatspolitikker og statens politikker og agendaer i forhold til styrkelse og sikring af borgernes sundhed.

Børnesynet, de dermed forbundne interesser og modsætninger i den forbindelse gav sig lidt mindre synligt til kende, men er væsentligt. Dette kommer til udtryk, når aktører problematiserede, at børnene – modsat hvad mange kendte til i hjemmet – fik adgang til den tids moderne toiletfaciliteter (vandkloset) i nogle af børnестuerne, og at de ikke 'hærdes' tilstrækkeligt, når de ikke skulle opholde sig i marken. Børnестuerne, og den forståelse af barnet, de repræsenterede, kunne i det lys – af enkelte – anses for en for børnene og for lokalsamfundet skadelig aktivitet, der også ville kunne udfordre det lokale sociale hierarki. Over for sådanne argumenter stod det børnesyn, som Red Barnet repræsenterede, der tilskrev barnet rettigheder, og argumenterede for aktiviteter tilpasset børn efter pædagogiske principper – selvom dette ved brugen af 'nytteløse materialer' blev fremført som noget, der ikke måtte eller ville være omkostningstungt, altså noget som ikke kunne udfordre økonomiske interesser eller de normer arbejderbarnet skulle subjektiveres i forhold til.

Civilsamfundets organisationer og sammenslutninger kan reelt blive og har gennem tiden været en vigtig politisk aktør. I det belyste tilfælde fik ideer om sundhed og hygiejne, der repræsenterede statslige politikker, og specifikt biopolitikker, samt ideer om barn og barndom, hvortil der i visse dele af samfundet også politisk var stor tilslutning, mulighed for at kunne gøre sig gældende via Red Barnets aktiviteter – trods den modstand, der også i nogen grad var til stede i den pågældende sammenhæng.

SUMMARY

Seasonal work related to weeding and harvesting beets was a common occupation in certain parts of Denmark until the 1960s, providing a livelihood for many in Lolland and Falster. Well into the 1900s, parents engaged in this demanding and poorly compensated work during the seasons, which extended from morning to evening, had no childcare options for their children. These children also had to remain in the fields alongside their parents. In 1950, when the humanitarian organization Save the Children established a local branch in Maribo, it took the initiative to introduce a service in the form of seasonal kindergartens ('roe-børnестuer') specifically designed for these children. Such initiatives, undertaken by civil society and NGOs like Save the Children, play a significant role in both society and the labor market. Consequently, they are often embedded in a network of various actors' interests and agendas. These factors can influence both the development and management, which is the focus of this article concerning the mentioned initiative that remained in operation until 1963.

John Bertelsen, f.1945, cand.pæd. fra DPU 1985. Pensioneret. Konsulent ved Videnscenter for Specialpædagogik (2002-2015), seminarielektor i pædagogik (1983-2002), skoleleder (1973-1983), specialskole ved Statens Åndssvageforsorg (1971-1973). Interesseområder: specialpædagogik, handicapshistorie, den kulturhistoriske skoles psykologi.

Udvalgte publikationer: Uønsket i Danmark – bortsendt til Amerika. Medforfatter B. Kirkebæk (2014); En proletar slår ikke sine børn (1999); Roebørnестuerne på Lolland og Falster – Om Red Barnets nødinstitutioner for landarbejderbørnene 1950-1964 (2001); Artikel om samme i Lokalhistorisk Arkiv Sakskøbings Historiske Beretninger nr.12 (2012); Da omsorgen gik på arbejde. Medforfattere B. Kirkebæk og Bente Dunker Bertelsen (1992).

Lars Bang Jensen, f. 1975, cand.pæd. i pædagogisk psykologi 2011, ph.d. i uddannelsesforskning (Science) fra Aalborg Universitet 2015. Ansat som lektor ved Institut for Kultur og Læring, Aalborg Universitet. Forsker i uddannelsesforskning mshp. grundskolen og STEM-området i et sociologisk og historisk perspektiv. De væsentligste publikationer inden for historisk forskning er: *Chasing the Chimera's Tails: An analysis of Interest in Science* (2014), og *In the maw of the Ouroboros – an analysis of scientific literacy and democracy* (2017).

Karen E. Andreassen, f. 1958, cand.phil. i pædagogik, ph.d. i uddannelsesforskning 2008, lektor ved Institut for Kultur og Læring, Aalborg Universitet, forsker i uddannelse med særligt henblik på in- og eksklusion, sociale problemstillinger, velfærdsstat og køn i både nutidige og historiske kontekster. Publikationer omfatter blandt andet: *Education of Women Homemakers in Postwar Denmark: Home Front Alliances and Rearmament in a Welfare State Perspective* (Andreassen, K. E. & Rasmussen, A., 2022), *The Development of Home Economics as a Field of Knowledge and its Contribution to the Education and Social Status of Women* (Andreassen, K. E. & Rasmussen, A., 2022), *Historical Roots of the Global Testing Culture in Education* (Andreassen, K. E. & Ydesen, C., 2020).

KILDE- OG LITTERATURLISTE

- Andresen, C. E. (1980), *Roearbejderne. Lollandske landarbejdere fortæller*. Arbejdernes Oplysningsforbund.
- Bayer, S. & Kristensen, J. E. (2015, red.), *Kamp og status: de lange linjer i børnehaveinstitutionens og pædagogprofessionens historie 1820-2015. Pædagogprofessionens historie og aktualitet*, Bd. 1. U Press.
- Bertelsen, J. (2001), *Nød-børnehaverne: Roebørnestuerne på Lolland og Falster: om Red Barnets nødinstitutioner for landarbejderbørnene 1950-1964*. Forum for Skabende Arbejde.
- Bertelsen, J. (2012), *Roebørnestuerne*. Historiske Beretninger.
- Boje, T. P. (2008), *Velfærdsstat og civilsamfund: De nordiske lande i komparativt perspektiv*. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 49(4), 595-609.
- Boje, T. P. (2019), *Medborger i frivilligt arbejde – velfærdsproducent eller demokratiets vagthund?*. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 21(4), 10-31.
- Boligministeriets Udvalg Vedrørende Kollektive Anlæg (1954), *Fællesanlæg til lettelse af hjemmets arbejde*. Betænkning afgivet af Boligministeriets udvalg vedrørende kollektive anlæg. Bd. 1. A/S J.H. Schultz, Universitets-Bogtrykkeri, København.
- Bryderup, I. M. (2005), *Børnelove og socialpædagogik gennem 100 år*. KLIM
- Bundvad, K. (1963), *Lov om Børne- og Ungdomsforsorg*. I: *Folketingstidende 1963-64*, s. 1894-95.

- Børne- og Ungdomsforsorgens Pædagogiske Nævn (1963), *Betænkning fra Børne- og Ungdomsforsorgens Pædagogiske Nævn om børnehaveproblemer*. Betænkning nr. 337.
- Danmarks Statistik (1951), Folketingsvalget den 5. September 1950. *Statistiske Meddelelser* 4. Række 142. Bind 3. Hæfte. Udgivet af det Statistiske Departement.
- Dansk Pædagogisk-Historisk Forening (1989), *Roebørnestuerne*. Dansk Pædagogisk Historisk Forening, A, nr. 4.
- Esping-Andersen, G. (1990), *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Folman, E. (1954), *Pædagogisk arbejde i roe-børnestuerne*. Dansk Børnehaveråd.
- Foucault, M. (2008), *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*. Palgrave Macmillan.
- Habermas, J. (1996 [1981]). *Teorien om den kommunikative handling*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Hansen, E. (1960), *Roebørnestuerne i Maribo Amt 1960. Årsberetning*. Red. Barnet.
- Hansen, E. (1973), Roebørnestuerne på Lolland-Falster 1950-1963. I: *Sukkerroer. 100 År På Lolland-Falster*, Lolland-Falsters Historiske Samfund, Årbog, s. 140-151.
- Boyhus, E.-M. (1973), Fabrikken "Lolland" og dens Avlsbrug. I: *Sukkerroer. 100 År På Lolland-Falster*, Lolland-Falsters Historiske Samfund, Årbog, s. 7-41.
- League of Nations (1924), *Geneva Declaration of the Rights of the Child*. UN Documents <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>
- Lolland-Falsters Folketidende (1950), Første Nød-Børnehave aabnet i Hillested i Dag, *Lolland-Falsters Folketidende* 27. september 1950: s. 3.
- Lolland-Falsters Folketidende (1955), Alle Parter er lykkelige for Foraarsbørnestuerne. *Lolland-Falsters Folketidende* 7. juni, 1955 s. 4.
- Lolland-Falsters Stifts-Tidende (1955), Roebørnestuerne – landets billigste babysitter. *Lolland-Falsters Stifts-Tidende* 30. juni 1955, s. 3.
- Nørgaard, E. (1977), *Lille barn, hvis er du?*. Gyldendals Pædagogiske Bibliotek. København.
- Petersen, J. H. (2004), Den danske velfærdsstats oprindelse. I: Ploug, N., Henriksen, I. og Kærgård, N. (red., 2004), *Den danske velfærdsstats historie*. Socialforskningsinstituttet.
- Petersen, J. H., Petersen, K., & Christiansen, N. F. (Eds.) (2010). *Dansk Velfærdshistorie. Bind 1: Perioden 1536-1898. Frem mod socialhjælpsstaten*. Syddansk Universitetsforlag.
- Red Barnet (1963), *Roe-børnestuerne på Lolland-Falster: årsberetning 1963*. Red. Barnet.
- Reimers, N. (2021), Sukkeret – Lollands hvide guld. I: *TRAP Danmark*, 2021.
- Sommer, D. (2022), "Barndom: Historiske forandringer i børnesyn og inddragelse af barnets perspektiv". I: Cecchin, D. (red), *Barndomspædagogik i dagtilbud*. København: Akademisk Forlag. Kapitel 2.
- Strand, S. (2005), *Red Barnets historie*. Red. Barnet.
- Villadsen, K. (2011), Civilsamfundet i det foucaultske blik – magtens relæ eller magtkritikkens base?. *Dansk Sociologi*. 21. 7.

Arkivmateriale

- Folman, E. (1953), *Beretning for børnestuerne i Maribo Amt 1953*. Lokalkomiteen. Stubbekøbing Lokalhistoriske Arkiv.
- Hansen, E. (1960), *Program for kursus for personalet v. roebørnestuerne 1960*. Stubbekøbing Lokalhistoriske Arkiv.
- Møller E. (1980), *Interview om børnestuerne*. Interview og båndudskrift ved museumsformidler Ove Nielsen Arkivet fra museets udstilling om danske landarbejdere. Esther Møller f. 1903-04. Interviewet 17.03.1980. Stiftsmuseet Lolland Falsters arkiv.
- Red Barnet (1951), *Almindelige retningslinjer for børnestuerne*. Privatarkiv (John Bertelsen).
- Red Barnet (1954), *Roe-Børnestuerne i Maribo Amt 1954*. Privatarkiv (John Bertelsen).
- Red Barnet (1955), *Roe-børnestuerne i Maribo Amt 1955*. Privatarkiv (John Bertelsen).

- Red Barnet (1955), *Roe-børnesterne i Maribo Amt 1956*. Privatarkiv (John Bertelsen).
- Red Barnet (1955), *Roe-børnesterne i Maribo Amt 1957*. Privatarkiv (John Bertelsen).
- Udvalget for roebørnehaver på Lolland (1952), *Almindelige retningslinier for børnesterne paa Lolland 1952*. Privatarkiv (John Bertelsen).